

HƏRƏKƏT AZADLIĞI HAQQINDA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI VƏ RUSİYA FEDERASIYASI QANUNVERİCİLİKLƏRİNDƏ BEYNƏLX- ALQ-HÜQUQİ STANDARTLARIN REALİZƏSİ

Elnur Humbatov
Lawyer

AÇAR SÖZLƏR:

Hərəkət azadlığı, Müstəqil olaraq yaşayış yerini seçmək, Ölkəyə gəlmək və ölkədən getmək.

XÜLASƏ:

Bu məqalədə Azərbaycan Respublikasında hərəkət azadlığı hüququnun keçmiş sovet ölkələri olan Rusiya Federasiyası və Ukrayna Respublikası qanunvericiliyində və müxtəlif ölkələrin qanunvericilik normalarında təsbit olunmuş hərəkət azadlığı hüququ ilə müqayisəli təhlil aparılır.

Hüquqda hərəkət azadlığı institutunun kompleks sahəarası xarakteri haqqında müvafiq subyektiv hüququn öz təsbitini tapmağı əsas dövlətdaxili və beynəlxalq-hüquqi normativ aktların hətta ən ötəri icmalı belə şəhadət verir. Belə ki, zamanına görə ən erkən olan, xüsusi olaraq vətəndaşların hərəkət azadlığı hüququnun təminatlarına həsr edilən qanun “Yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat haqqında” Azərbaycan Respublikasının 4 aprel 1996-cı il tarixli, 55-IQ nömrəli Qanunu, Rusiya Federasiyasında isə “Rusiya Federasiyası hüduqlarında Rusiya Federasiyası vətəndaşlarının hərəkət azadlığı, olma və yaşayış yerini seçmək hüquqları haqqında” Rusiya Federasiyasının 25.06.1993-cü il tarixli, 5242-1 nömrəli (28.12.2013-cü il tarixli, 387-FZ nömrəli Federal Qanun redaksiyasında) Qanunu olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyasında qüvvədə olan, AR və RF Konstitusiyalarına müvafiq olaraq bu ölkələrin hüquq sisteminin tərkib hissəsi hesab olunan beynəlxalq-hüquqi aktlar əsasında, ilk növbədə, “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt”ın 2 və 12-ci maddələrini, “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası”nın 2-ci maddəsini fərqləndirmək lazımdır. Diplomatik işçilər üçün hərəkət azadlığına “Konsul münasibətləri haqqında Vyana Konvensiyası”nın 34-

cü maddəsi ilə təminat verilir. Hərəkət azadlığına həsr edilən, tərkibinə beynəlxalq hüquq normaları daxil olan aktlar sırasında, həmçinin, Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyasının xarici dövlətlərlə bəzi sazişlərini xatırlatmaq olar. Bunlara aiddir: Bir tərəfdən bizim ölkələr arasında, digər tərəfdən isə Avropa birlikləri və onların üzvdövlətləri arasında tərəfdaşlığı təsis edən tərəfdaşlıq və əməkdaşlıq haqqında saziş (Korfuda 24.06.1994-cü ildə bağlanmışdır). “İttifaq dövləti iştirakçı dövlətlərinin ərazisində Rusiya Federasiyası və Belarus Respublikası vətəndaşlarına hərəkət azadlığı, olma və yaşayış yerini seçmə bərabər hüquqlarının təmin edilməsi haqqında” Rusiya Federasiyası və Belarus Respublikası arasında 24.01.2006-cı il tarixli saziş, “Rusiya Federasiyası və Amerika Birləşmiş Ştatlarının vətəndaşları üçün viza formallığının sadələşdirilməsi haqqında” Rusiya Federasiyası və Amerika Birləşmiş Ştatları arasında saziş (Moskva və Vaşinqton şəhərlərində 01.11.2011 – 19.11.2011-ci ildə bağlanmışdır). “Qazaxıstan Respublikası ərazisində müvəqqəti işləyən Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının və Azərbaycan Respublikası ərazisində müvəqqəti işləyən Qazaxıstan Respublikası vətəndaşlarının əmək fəaliyyəti və sosial müdafiəsi haqqında” Qazaxıstan Respublikası Hökuməti və Azərbaycan Respublikası Hökuməti arasında 22 oktyabr 1999-cu il tarixli saziş (1). 29 noyabr 2013-cü ildə Vilyus şəhərində imzalanmış “Azərbaycan Respublikası və Avropa İttifaqı arasında viza rejiminin sadələşdirilməsi haqqında” saziş və bəzi digər aktlar.

Artıq əvvəllər xatırladıldığı kimi, hərəkət azadlığı hüququ RF Konstitusiyasının 27-ci maddəsində və bəzi Federal Konstitusiya qanunlarında, o cümlədən “Rusiya Federasiyasında referendum haqqında” 28.06.2004-cü il tarixli, 5-FKZ nömrəli Federal Konstitusiya Qanununun 43-cü maddəsində (24.04.2008-ci il tarixli, 1-FKZ nömrəli Federal Konstitusiya Qanununun redaksiyasında), eləcə də Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsində təsbit

edilmişdir. Eyni zamanda, hərəkət azadlığı hüququnun məhdudlaşdırılmasının qayda və şərtləri, o cümlədən “Fövqəladə vəziyyət haqqında” 30.05.2001-ci il tarixli, 3-FKZ nömrəli Federal Konstitusiyaya Qanununun 11-ci maddəsi (07.03.2005-ci il tarixli 1-FKZ nömrəli Federal Konstitusiyaya Qanununun redaksiyasında), “Hərbi vəziyyət haqqında” 30.01.2002-ci il tarixli, 1-FKZ nömrəli Federal Konstitusiyaya Qanununun 7-ci maddəsi (28.12.2010-cu il tarixli, 8-FKZ nömrəli Federal Konstitusiyaya Qanununun redaksiyasında), eləcə də “Dövlət sirri haqqında” AR Qanununun 23 cü maddəsi ilə tənzimlənmişdir.

Hərəkət azadlığı Konstitusiyaya hüququ, həmçinin bir sıra məcəllələşdirilmiş qanunvericilik aktlarında, o cümlədən RF MM-in 150-ci maddəsində, RF CİM-in 96-cı və RF CPM-in 5-ci maddəsində inkişaf etdirilir. Ayrı-ayrı vətəndaş kateqoriyalarına və digər fiziki şəxslərə tətbiqən o, “Rusiya Federasiyasında əcnəbilərin hüquqi vəziyyəti haqqında” 25.07.2002-ci il tarixli 115-FZ nömrəli Federal Qanunun 11-ci maddəsində (28.12.2013-cü il tarixli, 390-FZ nömrəli Federal Qanunun redaksiyasında), “Hərbi qulluqçuların statusu haqqında” 27.05.1998-ci il tarixli 76-FZ nömrəli Federal Qanununun 6-cı maddəsində (03.02.2014-cü il tarixli, 7-FZ nömrəli Federal Qanunun redaksiyasında), “Polis haqqında” 07.02.2014-cü il tarixli 3-FZ nömrəli Federal Qanunun 14-cü maddəsində (03.02.2014-cü il tarixli, 7-FZ nömrəli Federal Qanunun redaksiyasında), həmçinin Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Məcəlləsində və bir sıra digər normativ-hüquqi aktlarda konkretləşdirilmişdir.

Beləliklə, normativ-hüquqi aktların artıq bu siyahısından (həm də tam olmayan) aydın olur ki, hərəkət azadlığı institutu özünə ən müxtəlif sahə mənsubiyyətli normaları birləşdirir. Əlavə olaraq nəzərdən keçirilən institutun normativ nüvəsini, fikrimizcə, beynəlxalq-hüquqi və konstitusion hüquqi normalar yaradırlar. Bununla əlaqədar, hal-hazırda tamamilə qənaətləndirici həllə malik olmayan hüquqi qüvvəsinə görə onların nisbəti haqqında sual yaranır. AR və RF Konstitusiyaları beynəlxalq-hüquqi aktların primatlığı (üstünlüyü) prinsipini müəyyən edir ki, bu da alimlərə göstərilən aktların istisnasız olaraq milli qanunvericilik aktları üzərində şərtsiz üstünlüyü (Konstitusiyaya və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla) haqqında danışımağa imkan verir (2, s.132). Digər tərəfdən, əksər müəlliflər hesab edirlər ki, beynəlxalq hüququn üstünlüyü RF və AR-ın böyük hüquqi qüv-

vəyə malik olan konstitusion-hüquqi aktlarına şamil olunmur (3, s. 18).

Hesab edirik ki, hüquqi nöqtəyi-nəzərdən bu problemin ən əlverişlisi və səhih həlli ondan ibarətdir ki, milli konstitusion aktları üzərində üstünlüyə heç də bütün beynəlxalq – hüquqi aktlar deyil, yalnız insan və vətəndaşın əsas hüquq və azadlıqlarının tanınması və müdafiəsinin təminatlarını müəyyənləşdirən (o cümlədən də hərəkət azadlığı hüququ) aktlar malikdir. Deyilənləri nəzərə almaqla, belə bir fikirlə razılaşa bilərik ki, “beynəlxalq siyasət, dövlətlərarası qarşılıqlı münasibətlər sahəsində Konstitusiyaya ilə təsbit edilən əsas prinsip kimi suverenliyin sarsılmazlığı ideyasına əsaslanmaq lazımdır. Lakin insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına dair bütün məsələlərdə ayrıca götürülmüş dövlətin suverenliyi beynəlxalq hüquqla və sonuncu vasitəsilə insan və vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının ilkin mənbəyi kimi çıxış edən “təbii hüquqlar” razılaşıdırılmalıdır”.

Belə nəticə təkcə AR və RF Konstitusiyalarından yada düşmür. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu aktlarda sadalanan hüquq və azadlıqlar beynəlxalq hüquq aktlarında təsbit edilən digər ümumtanınmış hüquq və azadlıqların inkarı və ya aşağılanması kimi şərh edilə bilməz. Deməli, bu aktların və onlarda olan normaların bu və ya digər dövlətin, o cümlədən Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyasının Konstitusiyaya hüququ normaları üzərində üstünlüyü nəzərdə tutulur. Şübhəsiz, söhbət istənilən beynəlxalq-hüquqi normalar haqqında deyil, yalnız bu və ya digər sahədə (bizim halda hərəkət azadlığı sahəsində) ümumqəbul edilmiş beynəlxalq hüquqi standartları təsbit edən normalardan gedir ki, onların qəbul edilməsi beynəlxalq birliyin istənilən üzvü üçün məcburi hesab olunur.

Hərəkət azadlığı hüququnu müəyyənləşdirən qüvvədə olan qanunvericilik normalarının hətta ən ötəri təhlili ona əmin olmağa imkan verir ki, bu normalarda beynəlxalq hüquqi standartlar öz realizəsini əldə edirlər. Hərəkət azadlığı hüququ bizim ölkənin Konstitusiyasında təsbit edilmişdir. Ona müvafiq olaraq, Azərbaycan Respublikasının ərazisində hər kəs sərbəst hərəkət edə, özünə yaşayış yeri seçə və Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənara gedə bilər. AR və RF vətəndaşları öz Konstitusiyalarında təsbit edilmiş normalara əsasən, istənilən vaxt maneəsiz öz ölkələrinə qayıtmaq hüququna malikdirlər. AR və RF Konstitusiyalarında təsbit edilən hərəkət azadlığı hüququ, öz növbəsində, insan hüquqları haqqında təməl beynəlx-

alq aktlardan da irəli gəlir. Məsələn, BMT Baş Assambleyasının 10 dekabr 1948-ci ildə qəbul etdiyi “İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə”nin 13-cü maddəsinə müvafiq olaraq, hər kəs sərbəst hərəkət etmək, hər bir dövlətin daxilində özünə yaşayış yeri seçmək, həmçinin öz ölkəsi də daxil olmaqla, istənilən ölkəni tərk etmək və öz ölkəsinə maneəsiz olaraq qayıtmaq hüququna malikdir.

Eyni şey BMT Baş Assambleyasının 16 dekabr 1966-cı ildə qəbul etdiyi “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt”ın 12-ci maddəsində də nüəyyən edilmişdir, lakin əlavə olaraq qeyd edilir ki, hərəkət azadlığı hüquq dövlət təhlükəsizliyinin, ictimai qaydanın, əhalinin sağlamlığı və mənəviyyatının və ya digər hüquq və azadlıqlarının və bu Paktda tanınan hüquqlara uyğun digər hüquqların qorunması üçün zəruri olan məhdudiyyətlərdən başqa məhdudiyyət obyektinə ola bilməz”. Bununla bərabər, “heç kəs özbaşına öz ölkəsinə gəlmək hüququndan məhrum edilə bilməz”. İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 20 mart 1952-ci il tarixli 4 №-li Protokolunun 2-ci maddəsində müvafiq olaraq, “Dövlətin ərazisində qanuni yerləşən hər kəsin həmin ərazidə sərbəst hərəkət etmək və özünə yaşayış yeri seçmək hüququ var” (bənd 1). “Hər kəs öz ölkəsi də daxil olmaqla, hər hansı ölkəni tərk etməkdə azaddır” (bənd 2). “Bu hüquqların həyata keçirilməsinə maddi təhlükəsizlik və ictimai asayiş maraqları nəminə, ictimai qaydanı qorumaq üçün, cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın mühafizəsi üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olanlardan başqa heç bir məhdudiyyət qoyula bilməz” (bənd 3). “Birinci bəndə daxil edilmiş hüquqlar (yəni hərəkət azadlığı və yaşayış yeri seçmək hüquqları) xüsusi ərazilərlə qanuna müvafiq olaraq və demokratik cəmiyyətdə ictimai maraqlarla əsaslandırılmış məhdudiyyətlərə məruz qala bilər” (bənd 4).

Hərəkət azadlığı hüququnun məhdudlaşdırılmasına yalnız qanunla yol verilir. “Rusiya Federasiyası vətəndaşlarının Rusiya Federasiyası hüdudlarında hərəkət azadlığı, olma və yaşayış yerini seçmə hüquqları haqqında” Rusiya Federasiyası Qanunu və “Yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu hazırda Rusiya Federasiyası Konstitusiyasının 27-ci maddəsinin 1-ci hissəsinin və Azərbaycan Respublikası Konsti-

tusiyasının 28-ci maddəsinin 3-cü hissəsinin müddələrinin realizəsinə yönələn əsas qanunvericilik aktları hesab olunurlar.

Bu qanun Rusiya Federasiyasında 1993-cü Konstitusiyası qüvvəyə minənə qədər qəbul edildiyindən, RF Konstitusiyasının ikinci bölməsinin (“Son və keçid müddəaları”) 2-ci bəndində əsasən, o, RF Konstitusiyasına zidd olmayan hissədə tətbiq edilir. RF Konstitusiyasının 27-ci maddəsinin 2-ci hissəsinin realizəsinə yönələn əsas qanunvericilik aktı “Rusiya Federasiyasına gəlmə və Rusiya Federasiyasından getmə qaydası haqqında” 15 avqust 1996-cı il tarixli, 114-FZ nömrəli Federal Qanun hesab olunur.

Rusiya Federasiyası hüdudlarında hərəkət azadlığı olma və yaşayış yerini seçmə hüquqları “Rusiya Federasiyası vətəndaşlarının Rusiya Federasiyası hüdudlarında hərəkət azadlığı, olma və yaşayış yerini seçmə hüquqları haqqında” RF Qanununun 1-ci maddəsində aşağıdakı şəkildə təsbit edilmişdir: “Rusiya Federasiyası Konstitusiyasına və insan hüquqları haqqında beynəlxalq aktlara müvafiq olaraq Rusiya Federasiyasının hər bir vətəndaşı Rusiya Federasiyası hüdudlarında hərəkət azadlığı, olma və yaşayış yerini seçmə hüququna malikdir. Rusiya Federasiyası vətəndaşlarının Rusiya Federasiyası hüquqlarında hərəkət azadlığı, olma və yaşayış yerini seçmə hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına yalnız qanun əsasında yol verilir. Rusiya Federasiyası vətəndaşı olmayan və onun ərazisində qanuni şəkildə olan şəxslər Rusiya Federasiyası hüdudlarında Rusiya Federasiyası Konstitusiyası və qanunlarına, Rusiya Federasiyasının beynəlxalq müqavilələrinə müvafiq olaraq hərəkət azadlığı, olma və yaşayış yerini seçmə hüquqlarına malikdirlər”. Azərbaycan Respublikasının hərəkət azadlığı hüququ iki qanunvericilik aktında təsbit edilmişdir: Yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat haqqında” AR Qanunu və 14 iyun 1994-cü il tarixli “Ölkədən getmək, ölkəyə gəlmək və pasportlar haqqında” AR Qanunu. Yuxarıda xatırladılan RF qanunlarındakı analoji müddəalar bu qanunlarda da nəzərdə tutulur.

“Ölkədən getmək, ölkəyə gəlmək və pasportlar haqqında” AR Qanununda nəzərdə tutulur ki, Azərbaycan Respublikasının hər bir vətəndaşı qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada xüsusi ayrılmış nəzarət məntəqələrindən keçib sərbəst surətdə ölkədən getmək və ölkəyə gəlmək hüququna malikdir. Vətəndaş ölkədən getmək və ölkəyə gəlmək hüququndan məhrum edilə bilməz; Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının

ölkədən getməsi onun üçün, onun ailəsi və yaxın qohumları üçün Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi və beynəlxalq öhdəçilikləri ilə təminat verilmiş hüquqlarının hansısa məhdudiyyətinə səbəb olmur.

Beləliklə, bütün deyilənlər arasında əmin ola bilərik ki, hərəkət azadlığı sahəsində əsas standartları təsbit edən beynəlxalq hüquq normaları milli qanunvericilik üçün prioritet hesab olunur (o cümlədən Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyası qanunvericilikləri üçün) və onlarda tam dəyərli və hərtərəfli realizəsini tapır. Qeyd etmək məqsədə müvafiqdir ki, analoji situasiya təkcə bizim ölkələr üçün deyil, həm də postsovet məkanının digər ölkələrinin qanunvericilikləri, o cümlədən Ukrayna qanunvericiliyi üçün də xarakterikdir.

Sovet dövründə mühüm dərəcədə məhdudlaşdırılan hərəkət azadlığı hüququ postsovet ölkələrində Konstitusiyaya səviyyəsində təsbit edilmişdir, bu hüququn realizəsi qaydası isə ayrı-ayrı qanunlarla tənzimlənir. Məsələn, Ukrayna milli hüquq sistemində hərəkət azadlığı institutunun normativ əsası Ukrayna Konstitusiyasının müddəaları hesab olunur. Bu Konstitusiyanın 33-cü maddəsi Ukrayna ərazisində qanuni əsaslarla olan hər kəs üçün hərəkət azadlığı və yaşayış yeri seçmə hüquqlarına təminat verir.

Hazırda həmin ölkələrin qanunvericiliklərində yaşayış yeri və ya olma yeri üzrə qeydiyyat institutu nəzərdə tutulmuşdur. Rusiyada qeydiyyat məsələləri “Rusiya Federasiyasının hüduqlarında Rusiya Federasiyası vətəndaşlarının hərəkət azadlığı, olma və yaşayış yerini seçmə hüquqları haqqında” Rusiya Federasiyasının 25 iyun 1993-cü il tarixli, 5242-1 nömrəli Qanunu ilə, Azərbaycan Respublikasında isə “Yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat haqqında” AR Qanunu ilə tənzimlənir. Ukraynada isə “Ukraynada hərəkət azadlığı və yaşayış yerini sərbəst seçmə haqqında” 11 dekabr 2003-cü il tarixli, 1382-IV nömrəli Ukrayna Qanunu qüvvədədir. Göründüyü kimi, hərəkət azadlığı haqqında Ukrayna qanunu Rusiya qanununa nisbətən 10 il gec qəbul edilmişdir. Rusiyada artıq 1993-cü ildən etibarən pasportda qeyd qeydiyyatla əvəz edilmişdir. Ukraynada isə göstərilən qanun qüvvəyə minənə qədər pasportda qeyd institutu qüvvədə olmaqda davam etmişdir ki, bunu da “Ukraynada hərəkət azadlığı və yaşayış yerini sərbəst seçmə haqqında” Ukrayna Qanununun 16-cı maddəsi təsdiq edir. Bu maddədə göstərilmişdir ki, “Bu Qanun qüvvəyə mindiyi gündə yaşayış yeri pasport qeydi ilə təsdiq edilmiş, yaxud müvafiq olaraq qeydiyyata alınmış şəxslər qeydiyyata

alınmış hesab olunurlar”.

Azərbaycan və Rusiya qanunvericilikləri üzrə vətəndaşın olma və ya yaşayış yeri üzrə qeydiyyatı - bu, vətəndaşın olma, yaxud yaşayış yeri üzrə qeydiyyat uçotuna durmasıdır, yəni müəyyən edilmiş qaydada qeydiyyat uçotu orqanı tərəfindən vətəndaşın olma və ya yaşayış yeri haqqında və həmin yerdə onun olması, yaxud yaşaması haqqında məlumatların qeydə alınmasıdır. Ukrayna qanunvericiliyinə görə qeydiyyat - bu, şəxsin ünvanı göstərilməklə, yaşayış yeri və ya olma yeri haqqında informasiyanın Vahid Dövlət Demografik reyestrinə daxil edilmişdir. Ünvan dedikdə, vətəndaşla rəsmi yazışmanın aparıldığı və ya rəsmi korrespondensiyanın təqdim edildiyi yer başa düşülür (“Ukraynada hərəkət azadlığı və yaşayış yerini sərbəst seçmə haqqında” Ukrayna Qanununun 3-cü maddəsi bu Qanunun terminlərini müəyyən edir. Qanun 20 noyabr 2012-ci il tarixli, 5492-VI nömrəli redaksiyada istifadə edilmişdir).

Göründüyü kimi, Rusiya qanunvericiliyi qeydiyyatın hansı məqsədlə aparılması sualından yan keçir. Ukrayna qanunvericiliyi belə məqsədi nəzərdə tutur ki, bu da rəsmi yazışma, yaxud rəsmi korrespondensiyanın təqdim edilməsi üçün ünvanın mövcud olmasıdır. Ukrayna qanunvericiliyinin belə mövqeyi əqlabatan görünür. Əgər, məsələn, qeydiyyat yeri üzrə vətəndaşa məhkəmə bildirişi göndərilirsə, o, vətəndaşın qeydiyyat yeri üzrə olmamasına istinad edə bilməz.

Düzdür, “Rusiya Federasiyası hüduqlarında Rusiya Federasiyası vətəndaşlarının hərəkət azadlığı, olma və yaşayış yerini seçmə hüquqları haqqında” Rusiya Federasiyası Qanununun 3-cü maddəsində Rusiya Federasiyası vətəndaşlarının qeydiyyat uçotunun məqsədi göstərilmişdir, lakin, o, ən ümumi şəkildə Rusiya Federasiyası vətəndaşları tərəfindən özlərinin hüquq və azadlıqlarının realizəsi, eləcə də digər vətəndaşlar, dövlət və cəmiyyət qarşısında vəzifələrini icra etmək üçün zəruri şərtlərin təmini kimi xülasə edilmişdir.

Hər iki tərəfdən keçirilən qanunun müvafiq maddələrində olma və yaşayış yerlərinin anlayışları izah edilir. Ukrayna qanunvericiliyində bu anlayışlar hədsiz qısa müəyyən edilir və bir-birindən yalnız müddətilə fərqləndirilir. Belə ki, olma yeri dedikdə, elə bir inzibati-ərazi vahidi başa düşülür ki, şəxs orada ən azı ildə altı ay yaşamış olsun, yaşayış yeri dedikdə isə şəxsin ildə altı aydan yuxarı yaşadığı inzibati-ərazi vahidi başa düşülür.

Rusiya qanunvericiliyində bu anlayışlar daha geniş

müəyyən edilir ki, bu da daha əsaslı görünür. Olma yeri dedikdə, Rusiya Federasiyası vətəndaşının müvəqqəti yaşadığı, yaşayış yeri hesab olunmayan yaşayış sahəsi, mehmanxana, sanatoriya, istirahət evi, pansiyon, kempinq, turist bazası, tibbi təşkilat və ya digər oxşar qurum, azadlıqlar mərhumetmə və ya məcburi işlər cəzasını icra edən cəza-icra sistemi qurumu başa düşülür.

AR və RF qanunlarına əsasən, yaşayış yeri dedikdə, yaşayış evi, mənzil, otaq, xüsusiləşmiş mənzil fondunun yaşayış yeri (xidməti yaşayış yeri, yataqxanada yaşayış yeri, əhaliyə sosial xidmət sistemi evlərində yaşayış yeri və digərləri), yaxud vətəndaşın daimi və ya əsasən mülkiyyətçi qismində, kirayə (subkirayə) müqaviləsi üzrə, xüsusiləşmiş yaşayış evinin kirayə müqaviləsi üzrə yaşadığı digər yaşayış sahəsi, yaxud qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər əsaslarla şəxsin yaşayış yeri üzrə qeydiyyatla alındığı yaşayış sahələri başa düşülür.

Bundan başqa, Rusiya Federasiyası qanunvericiliyi üzrə köçəri və (və ya) yarımköçəri həyat tərzini keçirən, daimi yeri və ya əsasən yaşadığı yeri olmayan, Rusiya Federasiyasının əzəli aborigen xalqına aid edilən vətəndaşlarının yaşayış yeri kimi "Rusiya Federasiyası hüdüdlərində Rusiya Federasiyası vətəndaşlarının hərəkət azadlığı, olma və yaşayış yerini seçmə hüquqları haqqında" Rusiya Federasiyası Qanununa müvafiq olaraq, bu vətəndaşların köç marşrutlarının keçdiyi sərhədlərdəki bələdiyyə rayonunda olan qəsəbələrindən biri tanınır.

Hər iki nəzərdə keçirilən qanunda vətəndaşın olma və ya yaşayış yeri üzrə qeydiyyatla alınma vəzifəsi müəyyən olunmuşdur. "Ukraynada hərəkət azadlığı və yaşayış yerini sərbəst seçmə haqqında" Ukrayna Qanununun 6-cı maddəsində müəyyən edilmişdir ki, Ukrayna vətəndaşı, eləcə də əcnəbi və ya Ukraynada qanuni əsaslarla olan vətəndaşlığı olmayan şəxs yeni yaşayış yerinə gəlməsindən keçən on gün ərzində qeydiyyatla alınmağa borcludur. "Rusiya Federasiyası hüdüdlərində Rusiya Federasiyası vətəndaşlarının hərəkət azadlığı, olma və yaşayış yerini seçmə hüquqları haqqında" Rusiya Federasiyası Qanununda vətəndaşın yaşayış yeri üzrə qeydiyyatla alınmağa borclu olduğu müddət göstərilmişdir. O, "Rusiya Federasiyası hüdüdlərində olma və yaşayış yeri üzrə Rusiya Federasiyası vətəndaşlarının qeydiyyatı və qeydiyyat uçuğundan çıxarılması Qaydaları"nda müəyyən edilmişdir. Qeydiyyatla məsul olan vəzifəli şəxslərin siyahısı

Rusiya Federasiyası Hökumətinin 17 iyul 1995-ci il tarixli, 713 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir. Yeni yaşayış yeri üzrə vətəndaşın qeydiyyatla alınmağa borclu olduğu müddət 7 gün müəyyən edilmişdir (Qaydaların 16-cı bəndi).

"Rusiya Federasiyası hüdüdlərində Rusiya Federasiyası vətəndaşlarının hərəkət azadlığı, olma və yaşayış yerini seçmə hüquqları haqqında" Rusiya Federasiyası Qanununda və "Yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununda, eləcə də "Ölkədən getmək, ölkəyə gəlmək və pasportlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda vətəndaşların ölkə ərazilərində hərəkət azadlığı, olma və yaşayış yerini seçmə hüquqlarının məhdudlaşdırılması əsasları sadalanmışdır. Onlarda müəyyən edilir ki, bu hüquq qanunlara müvafiq olaraq məhdudlaşdırıla bilər: sərhəd zolağında, qapalı hərbi şəhərciklərdə, qapalı inzibati-ərazi qurumlarında, ekoloji fəlakət zonalarında, infeksiya və kütləvi infeksiya xəstəliklərin yayılması və insanların zəhərlənməsi halında əhəlinin yaşaması və təsərrüfat fəaliyyətinin xüsusi şərait və rejimlərinin tətbiq olunduğu ayrı-ayrı ərazilərdə və yaşayış məntəqələrində; fəvqəladə və ya hərbi vəziyyət tətbiq edilən ərazilərdə.

"Ukraynada hərəkət azadlığı və yaşayış yerini sərbəst seçmə haqqında" Ukrayna Qanununda hərəkət azadlığının (maddə 12) və yaşayış yerini sərbəst seçmənin (maddə 13) məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulmuşdur, həm də bu məhdudlaşdırma ayrı-ayrı yerlərə və ayrı-ayrı şəxslərə münasibətlə fərqlənmişdir. İlk baxışda, Ukrayna qanunvericiliyi üzrə hərəkət azadlığı və yaşayış yerini seçmənin məhdudlaşdırma qədər çox nəzərdə tutulmuşdur. Lakin bu iki maddənin təhlili güman etməyə əsas verir ki, belə məhdudlaşdırma Rusiya qanunvericiliyində də vardır, lakin onlar "Rusiya Federasiyası hüdüdlərində Rusiya Federasiyası vətəndaşlarının hərəkət azadlığı, olma və yaşayış yerini seçmə hüquqları haqqında" Rusiya Federasiyası Qanununda deyil, digər qanunlarda nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, məsələn, "Ukraynada hərəkət azadlığı və yaşayış yerini sərbəst seçmə haqqında" Ukrayna Qanununun 12-ci maddəsində müəyyən edilmişdir ki, hərəkət azadlığı barəsində cinayət-prosessual qanunvericiliyinə müvafiq olaraq məhdudlaşdırılma, yaxud azadlıqdan məhrumetmə ilə bağlı olan məcburiyyət tədbirləri tətbiq edilən şəxslərə münasibətdə məhdudlaşdırılır. Rusiya qanunvericiliyində analoji məhdudlaşdırma cinayət-prosessual qanunvericiliyində və "Ru-

siya Federasiyası hüdudlarında Rusiya Federasiyası vətəndaşlarının hərəkət azadlığı, olma və yaşayış yerini seçmə hüquqları haqqında” Rusiya Federasiyası Qanununda müəyyən edilmişdir və bir-birini təkrarlamır. Bütövlükdə nəticə çıxarmaq olar ki, həm Rusiyada, həm də Ukraynada hərəkət azadlığı hüququ və olma və yaşayış yerini seçmə və yaşayış yeri üzrə qeydiyyat institutu ilə sıx bağlıdır. Bu institut sovet dövründə mövcud olan pasport qeydi institutunun bir qədər modernləşmiş (müasirləşmiş) variantını ifadə edir. Hərəkət azadlığı haqqında Rusiya və Ukraynanın əsas qanunları göstərilən ölkələrin hüdudlarında bir çox cəhətdən öz aralarında oxşarırlar və yalnız, bir tərəfdən, Rusiya qanunvericiliyində olma yeri və yaşayış yeri anlayışlarının daha ətraflı izah edilməsi və digər tərəfdən, Ukrayna qanunvericiliyində hərəkət azadlığı və yaşayış yerini sərbəst seçməyə dair məhdudiyyətlərin daha ətraflı təsvir edilməsi ilə fərqlənirlər. Bundan başqa, Ukrayna qanunvericiliyində olma və yaşayış yeri üzrə qeydiyyatın məqsədi daha dəqiq müəyyən edilmişdir.

Beləliklə, aparılan müqayisəli təhlil müxtəlif ölkələrin qanunvericilik normalarının (verilmiş halda Rusiya Federasiyası və Ukrayna Respublikası) hərəkət azadlığı hüququna dair hissədə məzmun yaxınlığı qeyd etməyə imkan verir. Təbiidir ki, belə yaxınlığı sovet sosialist hüququnun təsviri ilə izah etmək olmaz. Düzdür, keçmiş Sovet İttifaqının respublikalarının milli hüquq sistemləri sovet qanunvericiliyində inkişaf etmiş hərəkət azadlığı institutu olmaması səbəbindən genetik olaraq yarandığından bu fakt da istisna edildə bilməz.

Fikrimizcə, həmçinin, Rusiya və Ukrayna qanunvericiliklərinin qarşılıqlı təsiri ilə də bu faktı izah etmək olmaz, halbuki postsovet hüquqi məkanında belə qarşılıqlı təsvirlər həmçinin nadir hesab olunmur. Nümunə kimi RF MM-ni demək olar ki, hərfən məzmununu təkrar edən Belarus Respublikası MM-ni göstərmək olar. Belə ki, o cümlədən, BR MM-ni 17-ci maddəsində nəzərdə tutulan fiziki şəxsin mülki hüquq qabiliyyətinin məzmununu təşkil edən səlahiyyətlər sırasına müstəqil olaraq yaşayış yerini seçmək hüququ daxildir, həm də hüquqların analoji siyahısı praktiki olaraq eyni ardıcılıqla RF MM-nin 18-ci maddəsində vardır. Həmçinin qeyd edək ki, BR Konstitusiyası da (Belarus dövlətinin formalarının və ilk növbədə, siyasi rejimin xüsusiyyətləri şərtlənən bütün spesifikliyi ilə) 30-cu maddəsində təsbit edilən hərəkət

azadlığı və yaşayış yerini seçmə hüququ da daxil olmaqla RF Konstitusiyasında olan insan hüquq və azadlıqlarının eyni dəstini özündə birləşdirir. Göstərilən meyillər bütövlüklə 08.12.1999-cu ildə ittifaq dövlətinin yaradılması haqqında Rusiya Federasiyası və Belarus Respublikası arasındakı müqavilənin 20-ci maddəsində nəzərdə tutulan Rusiya və Belarus qanunvericiliklərinin unifikasiyası ilə müəyyən edilir.

Eyni zamanda, artıq deyildiyi kimi, nəzərdən keçirilən halda söhbət Rusiya Federasiyası qanunvericiliyinin Ukrayna milli qanunvericiliyinə birbaşa təsiri haqqında söhbət gedə bilməz. Çünki bu ölkələrin sosial-siyasi şəraitləri, eləcə də hüquq sistemlərinin xüsusiyyətləri kifayət qədər mühüm dərəcədə fərqlənir (eləcə də müntəzəm olaraq onların arasındakı münasibətlərdə yaranan gərginlik). Bundan çıxış etməklə məntiqi olaraq belə bir nəticə ortaya çıxır ki, Rusiya və Ukrayna qanunvericiliklərinin hüquqi tənzimlənməsindəki yuxarıda qeyd edilən yaxınlıq məhz beynəlxalq hüquq normalarının və ilk növbədə, həmin normalarda təsbit edilən beynəlxalq-hüquqi standartların təsiri ilə şərtlənir.

Bu nəticə bizə daha düzgün görünür, çünki Ukrayna Konstitusiyasının 9-cu maddəsi, RF Konstitusiyasının 15-ci maddəsində olduğu kimi, beynəlxalq hüquq normalarını, beynəlxalq hüququn milli hüquq normaları üzərində üstünlüyü prinsipindən çıxış etməklə, milli qanunvericiliyin ayrılmaz hissəsi təklənir “Müvafiq olaraq, belə bir nəticə çıxara bilərik ki, istənilən milli hüquq sistemi üçün (o cümlədən də Rusiya Federasiyası hüquq sistemi üçün) onun müasir inkişaf mərhələsində məhz beynəlxalq-hüquqi normalar hərəkət azadlığı hüquqi institutunda elə bir təməl yaradır ki, orada müxtəlif sahə mənsubiyyətli bütün digər hüquq normaları dayanırlar. Əlavə olaraq, beynəlxalq-hüquqi normaların onların hüquqi qüvvəsinə görə prioritetliyini nəzərə almaqla, deyə bilərik ki, milli qanunvericilik normaları bu sahədə mövcud olan əsas beynəlxalq-hüquqi standartlara zidd olmamalıdır. Bütün bunlar, göründüyü kimi, müxtəlif ölkələrin milli qanunvericiliklərinin hərəkət azadlığı hüququna dair hissədə unifikasiyalaşmasına və müxtəlif hüquq sistemlərinə, o cümlədən, şübhəsiz, Azərbaycan və Rusiya hüquq sistemlərinə söykənən vahid prinsiplərin formalaşmasına köməklik göstərir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Ульянова Г. Н. Законодательство о предпринимательстве евреев в Российской Империи, XIX – начало XX века.
2. Авденкова М. П., Дмитриев Ю. А. Основы теории конституционного права. М.: Весь мир, 2005, 383 с.
3. Тихомиров Ю. А. Международно-правовые акты: природа и способы влияния // Журнал Российского права, 2002, № 1, с. 101-110.

